

5K

GIMNAZIJA (MUS.)
NASTAVNIČKA
Inv. br. 414
1125 VII 20 a₁

BIBLIOTEKA SOCIJOLOŠKOGA DRUŠTVA OSIJEK.

SVEZAK I.

387

Pogled na kulturu društva.

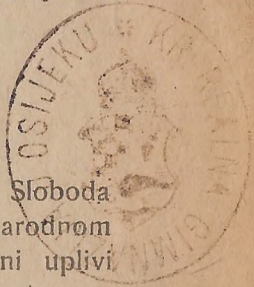
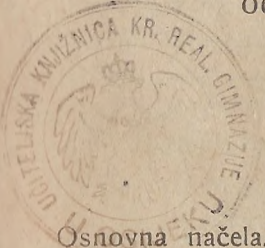
PRVI DIO.

~~BE 57 1028~~

Predavanje inž. Konstantina Čutukovića

od 16. studena 1919.

~~B 1382~~

S A D R Ž A J:

Osnovna načela. — Narodno bogatstvo. — Sloboda i red. — Moral pokretne snage u slobodnom narodnom gospodarstvu. — Zasluga i dobitak. — Štetni uplivi slobodnog a neuredjenog narodnog gospodarstva. — Kultura društva. — Medjunarodni saobraćaj. — Socijalizam i komunizam. — Historijsko etička socijalna ekonomija. — Vrednost čoveka. — Socijalizacija.

Naklada socijološkog društva Osijek.

Tisak, Prve hrvatske dioničke tiskare u Osijeku.

5912

30

Sva prava pridržava socijološko društvo u Osijeku.

SVEUČILIŠTE ²²
JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U OSIJEKU

GRADSKA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA
OSIJEK

Broj inventara: 450.808

Signatura: 330.1

GRADSKA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA
OSIJEK

871435668

Osnovna načela.

Svi pojavi u prirodi odigravaju se po stalnim i neumitnim prirodnim zakonima. Na temelju upoznatih prirodnih zakona u matematici, fizici, kemiji, medicini i tehnici, stvorio je um ljudski današnju kulturu. Nova epoha tehnike i industrije počinje u drugoj polovici 19. stoleća, od Juliusa Roberta Mayera, Williama Thomsona i R. Glasisa, koji stvoriše zakon o neponišti vosti i disipaciji energije. — Gigantski razvitak moderne tehnike imamo zafaliti tim novo otkrivenim prirodnim zakonima, pomoću kojih su prirodni pojavi postali lahko shvatljivi.

Moderna filozofija postala je stvarna nauka, jer bazira na poznatim i nepobitnim prirodnim zakonima.

Samo pomoću dobro shvaćenih prirodnih zakona moći ćemo razumeti tendenciju života. — Čovek je sastavni dio prirode, te stoga i svo njegovo delovanje mora se zbivati unutar te prirode, u stanovitom po prirodi opredeljenom pravcu.

Glavno načelo u tehnici, a koje se i u narodnom gospodarstvu primeniti može, poznato je pod imenom »energetički imperativ«, i kazuje nam, da se energija nesme rasipati, već korisno upotrebiti.

Isto to drugačije rečeno glasi, radom treba stvarati vrednosti.

U narodnom gospodarstvu je pako vrednost svako sretstvo, kojim se pokriva potreba ili otklanja šteta.

Narodno bogatstvo. Onaj narod će biti bogat, a time sretan i moćan, koji poseduje vrednosti. Izvor vrednosti ili narodnog bogatstva leži s jedne strane u teritoriju države t. j. u plodnosti zemljišta, konfiguraciji tla, vrsti prirodnih sirovina itd., a s druge strane od sposobnosti naroda, da radom svojim prirodne sirovine preradjuje u vrednosti. Teritorijalno bogatstvo države se neda menjati, to je demarkacionim linijama zadano i opredeljeno, ali veština ili sposobnost naroda, da iz predležućih sirovina stvara vrednosti, da se razvijati i usavršavati do neodredjenih granica.

Pita se sada, dali se te vrednosti mogu najbolje postići slobodnim narodnim gospodarstvom?

Sloboda i red. Sa zgražanjem sećamo se historijskih činjenica, da je medju ljudima moglo vladati ropstvo.

U srednjem veku dominiralo je odradjivanje u naravi t. zv. rabota za vlastele i gospodare, a tek otkrićem Amerike i razvitkom znanosti, nastala je svetska trgovina i učvrstio se novac i kredit. Stvorilo se načelo, da će se jedino potpunom individualnom slobodom, ako se pusti svakomu na volju, da radi što hoće, automatski, t. j. naravnim putem, samo po sebi postići ono narodno blagostanje, koje se u opće postići može. Ljudi su dobili slobodu, ali bez reda.

Posljedica te slobode bez reda bila je

•Tko jači, taj tlači•.

I danas još prodire načelo, da se samo slobodnom trgovinom i konkurencijom može postići pravo blagostanje, jer konkurencija obaljuje cene.

Gospodarstvena poremećenja, koja su nastala usljed ovoga svetskoga rata, iznela su na površinu još i mnoge druge nedostatke slobodnog ili neobuzdanog narodnog gospodarstva, osim onih koji su se za vremena mira pokazivali.

Mnoge činjenice dokazuju, da se slobodom bez reda, greši o načelo energetičkog imperativa.

Moral pokretne snage u slobodnom gospodarstvu. U slobodnoj trgovini vredi načelo, kupi gdje je jeftino i prodaj gdje je i kad je skupo. Socijalna zadaća čestitoga trgovca je plemenita i uzvišena, jer bi bez prometa i trgovine mnogi krajevi trpili glad i oskudicu u svačemu i onda, kad su godine dobre i kad u pojedinim krajevima ima svega na pretek.

Rat ovaj nas je poučio, da pri općem pomanjkanju robe, slobodna trgovina nije blagotvorno delovala na opću opskrbu. Vidimo da su vlasti bile prinudjene izdati posebne naredbe o ograničenju slobodne trgovine, — određeno je limitiranje cena robe — uvedene su karte na sve životne namirnice, i vladao je skrajnji nered, da su ljudi morali po cele dane čekati kod ureda aprovizacije, da dodju na red, da dobiju namirnice.

Vlast nije smela, da prepusti tu socijalnu dužnost razdiobe životnih namirnica samim trgovcima, jer se ona blagodat solidne konkurencije, pri općem pomanjkanju robe izrodi u umnožanje zakutnih trgovaca, koji načelo tražnje i ponude izrabljuju u svrhu iznuđivanja novca i nezasluznog obogaćivanja, a time bi pojedinci ostali bez kruha i došlo bi do građanskog rata.

Isto tako bi neizbeživo došlo do građanskoga rata, da vlada digne zabranu o povišenju najamnine za stanove i dućane. — Pola gradjanstva bi se preko noći našlo na ulici, ako nebi platili one najamnine za stanove, koje bi se od kućevlasnika potraživale, da se u tome dozvoli načelo slobodne trgovine. Načelo tražnje i ponude nema moralne podloge, kao što se niti slobodnom trgovinom ne postizava red i pravedna

razdioba dobara, već je pokretna snaga prometa egoizam.

Da ovakova načela u društvu ljudskom mogu vladati, sljedi od tuda, što je intelektualna snaga pojedinaca, a time i celoga ljudstva još na veoma niskom stepenu. Još u ljudstvu prevladjuje načelo darvinizma i materijalizma, dočim se duh nalazi tek u povojima.

Zasluga i dobitak. Ti se pojmovi moraju medju sobom strogo razlikovati. Neka se objektivno odgovori na jedno pitanje, da li se u današnjem društvu ljudskom može vlastitim radom i zaslugom doći do bogatstva? Ne, do bogatstva se ne dolazi zaradom već dobitkom t. j. time, da se tudja fizička ili umna zasluga po zakonom dopustivom načinu, t. j. prikraćenjem ili špekulacijom prisvoji, — ili nužda izrabi.

Stoji doduše i ta tvrdnja nekih naučenjaka, da se razdioba dobara ne bi mogla pravedno sprovesti na temelju samoga načela zasluge, jer imade pojedinih naučenjaka, čija je umna zasluga tako velika, da se ne da naplatiti.

Toga se pako ne treba bojati, jer pokretna snaga u naučenjaka za stvaranje vrednosti nije egoizam već duh i srce.

Štetni uplivi slobodnog a neuredjenog narodnog gospodarstva. Došla je vest iz Francuske, da Amerikanci uništavaju svoje automobile, jer Francuzi ne dozvoljavaju, da se u ratu rabljeni američanski automobili u Evropi prodaju, pa niti poklone, jer se time pravi konkurencija francuskoj industriji, ostale bi evropske tvornice a time i radnici bez posla i zasluge.

Nije li to sprdnja svakoga gospodarstva?

Francuzima se ne može zameriti zahtev za uništenjem automobila, jer prema današnjem uredjenju narodnog gospodarstva to tako mora biti, akoprem je nelogično. Iz toga jasno sljedi, da je današnje slobodno nar. gospodarstvo protugospodarstveno, i pritom izvor nezadovoljstva, nepravde, jeda i brige, nemira i borbe.

Slobodno narodno gospodarstvo u usporedjenju sa nekadanjim ropstvom, bez sumnje ima svojih dobrih strana i današnji razvitak kulture i napretka ima se pripisati slobodnom prometu i trgovini i ono što je na tomu dobro i umesno nesme se uništavati, već usavršiti i očuvati, ali ne hteti nedostatke i manjke uklanjati i što ne valja popraviti značilo bi nazadak, ubijanje duha i održanje modernoga ropstva.

Kao zle strane današnjega društvenoga poretka mogu se navesti:

1. Ima starih, bolesnih i nemoćnih, za koje se niko ne brine, već im se dozvoljava, da po ulici prose.

2. Radom i sposobnostima ne može svaki doći do nužnog blagostanja i duševnog zadovoljstva.

3. Neuredjenim narodnim gospodarstvom dolazi do prekomerne proizvodnje, a time do gospodarske krize, usljed koje radenici ostaju bez kruha i zarade.

4. Uredjenim, sa tačnim statističkim podacima osnovanim gospodarstvom uništen bi bio onaj demon, koji se u prometu i trgovini naziva rizikom i kojim se hoće da opravda dobit putem špekulacije.

5. Neuredjeni sistem gospodarstva je krut, mehaničan, bez svrhe, — a posljedica mu je, nagomilavanje kapitala u ruke nepozvanih, usljed čega propadaju plemeniti talenti, naučenjaci mislioci, pesnici, umetnici.

6. Bez prave narodno gospodarske organizacije, greši se proti »energetičkom imperativu«, jer je sama država ovisna od posednika kapitala i novca, dočim pronalazači, izumitelji, inženjeri, lečnici imaju vezane ruke, jer ovise o milosti kapitala te ne mogu, da se bace na istraživanja i pokuse, iz kojih bi nikle neizmerne vrednosti za celi narod, koje vrednosti bi služile kao sretstvo za postignuće skrajnje svrhe života, — a ta je opće blagostanje, kao temelj za oslobodjenje duha.

7. Neuredjenim narodnim gospodarstvom nastaju neprestane trzavice i borbe, političke stranke, radnički štrajkovi, kradje i prevare, — ubijstva i ratovi.

Za onoga koji hoće da razume, dosta je ovim rečeno.

Oslobodjenje duha je tendencija života, — to je prirodni zakon, koji se nikojom protusilom nemože suzbiti, pa za to je nužno, da taj prirodni pojav čim prije upoznamo, da mi budemo gospodari nad njim, a ne on nad nami.

Kultura društva. Pod kulturom u. opće, se razumeva, proizvodjanje vrednosti i osečaja ili smisla za iste. — Pod kulturom društva se razumeva, uredjenje istoga tako, da se kroz podelu rada postigne maksimalna proizvodnja vrednosti na dobrobit celoga društva, da se razvija i oplemenjuje volja i sposobnost za rad i proizvodjanje vrednosti, kao i smisao i osećaj za uživanje stvorenih vrednosti i da podela rada i vrednosti bude pravedna.

Da budemo u stanju kritički promotriti sve dosadanje znanstvene predloge i pokušaje za kulturno uredjenje društva, valja da nam i nekoji pojmovi budu pročišćeni i treba, da imamo pravi pogled na prirodni tok i delovanje onih faktora, iz kojih vrednosti za pojedinca i društvo nastaju i pomoću kojih se iste promeću.

Svi prirodni pojavi, bili oni kakove god naravi, sastoje u bitnosti svojoj iz pretvaranja jednog oblika energije u drugi.

Energija sastoji iz dva faktora, iz intenzivnosti i ekstenzivnosti ili iz jačine i količine. — Mehanička energija ili rad je umnožak izsile, koja na telo deluje i puta što ga isto prevali.

Prirodni zakoni, koji se u političkoj ekonomiji neposredno upotrebiti mogu i koji nam služe za pročišćenje pojmova jesu:

1. Energija se ne može uništiti, već samo u drugi oblik ili vrst pretvoriti.

2. Da se energija iz jednog oblika pretvori u drugi, nužno je, da nastane razlika u intenzivnosti.

3. Pri svakom pretvorenju jedne vrsti energije u drugu, nastaje disipacija energije.

Načelo ekonomije ide za tim, da se iz manje vredne energije stvara druga od veće vrednosti, da se pri pretvaranju energije prištedi na disipaciji iste i u opće, da se ne pusti, da energija propada, već da se korisno i svrsi shodno upotrebi, a to je načelo energetičkog imperativa.

Svakolika energija, iz koje se vrednosti za nas ljude na ovoj zemaljskoj kruglji stvaraju, dolazi nam od sunca. Oblici energije jesu: Svetlo, toplina, mehanično kretanje, elektrika, magnetizam, kemijski afinitet, teža, prostornost itd.

Sunčano svetlo dolazi na zemlju i pretvara se u toplinu. Toplinom se isparava voda na moru i kopnu, te nastaju oblaci i kiša, koja opet pravi izvore i vodopade i daje nam mehaničnu energiju.

Sunčano svetlo deluje na biljke, tako, da se u njima asimilirana ugljična kiselina rastvara u ugljik, koji uzima biljka sebi za hranu i kisik, koji dolazi u zračnu atmosferu. Sa biljnim produktima u obliku

hrane pojede čovek onaj ugljik, a udiše iz zraka kisik, koji sa krvnim zrnima dolazi u ljudski organizam i tamo se sa ugljikom spaja i daje nam snagu i toplinu i duševnu spoznajaju.

Sad nam je odmah jasno, da samo zdrava hrana i čist zrak mogu čoveku dati zdravo i jako telo i vedar um, te je upravo nerazumljivo i ne ekonomski, nedati radenicima toliku nadnicu, da si uzmogne dobiti zdravu hranu i ne preudeliti tvornice, da radnik ima čistoga zraka, jer samo dobro hranjeni radnik biti će u stanju i posao dobro obaviti i radniku će biti posao lagan i na njegovo zadovoljstvo. Sad nam je jasno i to, da bogatstvo naroda i države ovisi od stepena kulture onih ljudi, koji taj narod i državu sačinjavaju, jer svestan narod neće pustiti, da ona stvaralačka snaga, koja od sunčanih zraka u njegov organizam dolazi propadne, već će ju korisno izrabiti i iz nje stvoriti vrednosti, za koje će od drugih naroda dobiti protuvrednosti i time postići onaj nužni društveni poredak, a time i opće blagostanje. Mi znamo, da je pokretna snaga za održanje današnjeg društvenog poretka s jedne strane nužda, a s druge strane egoizam.

Sila, kojom se ljudi na društveni poredak primoravaju, zove se pravo u obliku pisanih zakona i naredaba.

Pojam prava kao sile, ima se razlikovati od pojma pravednosti. Pravedan biti znači, objektivno odmeriti vrednost zasluge.

Po jurističkom shvaćanju pravedno suditi znači, suditi točno po pisanim zakonima i naredbama, bez obzira na to, da li su ti zakoni i naredbe pravedne ili ne.

Čoveka potiče na rad s jedne strane nužda, kao snaga najjača, ali i najprimitivnija, a s druge strane

smisao i osećaj o vrednosti višeg duševnog zadovoljstva.

Vrednosti i to materijalne kao i duševne za to možemo razdeliti u dve kategorije, u nužne i u poželjne. — A šta je vrednost? Svako sretstvo za postignuće kakove svrhe je vrednost.

Dobivena vrednost može opet da služi kao sretstvo za drugu svrhu. Jedan od najglavnijih faktora, za društveno uredjenje jeste, objektivno ili pravedno prosudjenje vrednosti ljudskoga rada.

Glavno borbena sretstvo radničkog staleža je štrajk.

Time oni hoće da pokažu, da njih društvo ljudsko treba, da su nužni, a nužda je sila, kojom jedan stališ prisiljava ostale na udovoljenje njegovih potreba. Opaža se, da se stvaraju stališke organizacije i svaka organizacija bi htela, da dodje do što veće vrednosti u društvu

Svaki pojedini čovek, a po tome i pojedini stališi u koje se ljudi po svojem pozivu dele, imade svoju vrednost i to nužnu ili poželjnu. Kod prosudjenja vrednosti pojedinih staleža, odlučna je ona duševna veština ili sposobnost, koja je nužna kod izvršivanja odnosnoga poziva ili rada, kao i potreba time nastale vrednosti.

Primera radi pretstavimo si, da orač ide za plugom kojega konji vuku. — Konji obavljaju mehaničan rad. vučenja, a čovek razumom upravlja posao oranja, sa srazmerno malom uporabom mehaničke sile.

Konji su bez sumnje bezuветno nužni, da vuku plug, ali kakvo bi to oranje bilo, kad nebi za plugom išao razumni čovek!?

Da se postigne kakova god veština ili znanje treba kroz kraće ili duže vreme učenjem sabirati onu energiju sunčanih zraka, koja se u organizmu čovečijem stvara.

Veštiji ili naučeniji čovek je stoga vredniji od neveštog ili neukog, jer je sposoban da raspoložive energije pretvara u vrednosti, dočim u rukama neukog i neveštog nastaje disipacija energije.

Radi boljeg razumevanje još će mo, da si razjasnimo pojam poseda, vlasništva, kradje, greha, dužnosti, milostinje, siromaštva i bogatstva.

Juristički se posed od vlasništva razlikuje u toliko, što vlasnik neke stvari istu može i uništiti ako ju i poseduje, dočim posednik to nesmije učiniti, ako nije ujedno i vlasnik iste.

Mi znamo, da se energija nemože uništiti, već samo u drugi oblik pretvoriti. Materija nije ništa drugo već stanoviti oblik celoga kompleksa energija.

Stanoviti oblik energije ili materije, što nam u neku svrhu služi, predstavlja vrednost, a promenom oblika uništava se ili menja vrednost.

Pita se sada, da li društvo ljudsko ili država ne trpi kakovu štetu kroz uništenje vrednosti?

Uzmimo na primer neko uništi — sto vagona žita.

Koliko je ljudi ostalo usljed toga bez kruha, odnosno, svi ljudi bi morali usljed toga jesti kroz celu godinu ili do nove žetve, srazmerno manje kruha.

Kao što je sa žitom, tako je i sa ostalim vrednostima. — Uništenje onih 20.000 američkih automobila u Francuskoj je opća socijalna šteta, ma da to neide u račun francuskim tvorničarima automobila. — Naknadno je stigla vest, da nije došlo do uništenja automobila.

Ako bi jedared nastupio čas, da ljudstvo bude opskrbljeno sa svim nužnim i poželjnim vrednostima, zar bi onda trebalo iste uništavati, da ih opet moramo proizvodjati?

Današnje društveno uredjenje to bezuvetno zahteva i posledica toga su ratovi.

Čudnovato, onda kada je društvo najbogatije, onda kada je zasićeno vrednostima, onda dolaze ratovi, da se vrednosti uništavaju.

Ako kultura društva ide zatim, da nedodje do rata i ako se rat smatra za greh, onda je i svako uništenje vrednosti greh, a to znači da nebi niti smelo biti vlasništva, već samo poseda vrednosti.

Time dolazimo do definicije greha ili zla, koja glasi, greh je hotimično uništavanje vrednosti.

Kazneni zakon veli: Ko svoje koristi radi uzme posedniku bez njegova privoljenja koju god tuđu pomičnu stvar, krivac je kradje. Ima i druge vrsti kradje, za koju još nema kazne, a to je prisvojenje tuđe zasluge. — Definicija kradje prema tome glasi: Kradja je prisvojenje vrednosti bez zasluge. Kao što je greh uništavati postojeće vrednosti, tako isto je i greh, od raspoložive energije nestvarati vrednosti, već istu rasipati ili poipomagati disipaciju iste.

Takovo raspisanje energije nastaje kod mladih i zdravih ljudi, koji ne rade, već žive od dohotka svoga imetka. Time dolazimo i do pojma dužnosti, koji glasi, stvaranjem vrednosti za nagradu ili bez iste vrši se dužnost. Iz toga sljedi, da svi ljudi treba da rade, jer se neradom nestvaraju vrednosti, već se energija rasipa, a to je greh. U današnjem društvu postoji reč milostinja. Mi mislimo, da smo bog zna što učinili, ako prosjaku na ulici udelimo koju man-guru, a neznamo, da time samo donekle ublažujemo onu nepravdu, koju društvo ljudsko nad tim čovekom čini.

Ako je taj prosijak došao u položaj, da prosi za to, što nije hteo ili neće da radi, onda nije za-sluzio ni milostinju, a ako ga je na to naterala, bo-lest, starost ili kakova nesreća, onda time što on prosi, pruža nama samo dokaz, da smo toga čoveka

za vreme dok je bio sposoban za rad, prikrali u njegovoj zasluži.

U dobro uredjenom ljudskom društvom, nemože biti govora o milostinji, već samo o dužnosti i pravednosti.

Tako naposljetku dolazimo i do toga, da u dobro uredjenom društvu nemože biti siromaštva, jer svakome po zasluži pripadaju nužne i poželjne vrednosti, a s druge strane bogatstvo može dospeti samo u ruke zaslužnih ljudi.

Za takovo uredjenje i održanje društva, ište se veoma mnogo duševne energije. Put i način za takovo uredjenje nije do danas još znanstveno učvršćen.

Današnje stališke organizacije i neprestani radnički štrajkovi znakovi su, da će se prije ili posle uredjenju društva pristupiti morati. Pustimo li pako, da masa prevlada, da nastupi prevaga volje za uredjenjem, a ne budemo li dotle imali smišljene socijalne zakone, po kojima bi se društvo imalo ravnati, onda možemo biti pripravnici na doživljaje slične onima u Rusiji i u Ugarskoj u zadnje doba.

Ne može se reći, da nije bilo umnih ljudi, koji su imali volje, da socijalno pitanje privedu u pravi kolosek, ali svi ti dosadanji pokušaji ostali su samo puste želje. Ako kritičkim očima promotrimo, dosadanji razvitak toga pitanja, možda ćemo i sami doći na pravi put.

U 16. stoleću stvara se načelo merkantilizma, s kojim se novcu podaje velika važnost.

Dobra strana merkantilista leži u tome, što su nastojali, da se u državi razvije trgovina i industrija, čime je otpočelo delovanje duševne energije. Prirodne sirovine u državi počele su se preradjivati u vrednosti za pokriće nužnih i poželjnih potreba. —

Carinom se otežavao izvoz nužnih vrednosti iz države, da budu u istoj jeftinije, a olakšavao izvoz poželjnih, dakle industrijalnih vrednosti, — za koje se potražuje zlatni novac, jer je svrha, da u zemlju pridolazi zlato, t. j. da ga više ulazi nego što izlazi. Zlato još i danas na žalost služi kao merilo bogatstva i snage države.

Time je ali i otpočeo onaj kaos u sticanju imetka, a prema tome i prevlasti jednih nad drugima. U 17. a još više u 18. stoleću, došli su fiziokrati, koji su ovaj nered još više proširili, tvrdeći, da država nema ništa, da se meša u privatna poduzeća, već ima samo da se stara za sigurnost i čuvanje privatnog vlasništva.

I fiziokrati imaju doduše pred očima onu prirodnu pravednost, t. j. želju, da ispravno odmeruju nagradu prema zasluži, samo što misle ili tvrde, da će se to postići jedino slobodnim gospodarstvom, i konkurencijom i bez svake carine, jer, da će se samo tim putem razviti radna delatnost, te ko bude sposobniji i veštiji, doći će do boljeg života, time će se proizvodnja i promet sami od sebe regulisati i radnik ne će moći ni manje ni više zaslužiti već koliko mu je za život bezuvetno nužno, a niti trgovac ne će uz konkurenciju moći prekomerno zaslužiti. Na to su došli agrarci, tvrdeći, da su oni jedini produktivni, a obrt, industrija i trgovina samo menjaju i promeću njihove produkte. To je baš ono krivo shvaćanje. Agrarci imaju kod proizvodnje najmanje zaluge, jer mi znamo, da iz zemlje rastu životne namirnice pomoću sunčane i kemijske energije, a agrarci su samo u posedu tih nužnih vrednosti, pa od tuda im tolika vlast nad ostalim stališima, koji svojom vlastitom mehaničkom i duševnom energijom vrednosti stvaraju.

To je dobro shvatio Adam Smith († 1790.), koji je bio fiziokrat a ne agrarista, tvrdeći, da bogatstvo

potiče u glavnom iz rada, t. j. iz obradjivanja tla, iz obrta, industrije i trgovine, a ne iz same zemlje i prirode. — On je izričito istakao, da od sposobnosti i spretnosti u radu, ovisi blagostanje naroda, samo što mu nije bio poznat zakon, o pretvorenju energije iz jednog oblika u drugi.

Smith je bio za potpuno slobodnu trgovinu, bez carine i za podelu rada, ali nije stvorio pravilo za podelu dobiti, jer je zamenio pojam zasluge sa pojmom dobiti, kao što i svi fiziokrati.

Smith je rekao, da kapital nastaje samo štednjom i upotrebom prištednje u prometu. Jeli to ispravno?

Odgovor je, da se tim načinom samo nagomilava kapital u rukama pojedinaca, ali se time kapital ne stvara. Mi moramo dakle razlikovati, bogatstvo pojedinca od bogatstva celoga naroda. — Ako stolar iz drveta sreže i sastavi ormar, to je on uporabom mehaničke i duševne energije, stvorio kapital i time obogatio i sebe i društvo. Za gotovi ormar imao bi stolar od drugih ljudi dobiti drvo i hrane, da bude u stanju novi ormar načiniti, i tako je stolaru zaradom opstanak osiguran.

Do sada tu još nema govora o kakvom dobitku ili štednji već samo o zaradi. Na to dodju posednici drva i hrane i reknu stolaru, da će mu oni dati za jedan ormar samo polovicu hrane, pa ako želi, da dobije punu hranu neka za to načini dva ormara, jer ima konkurenata, koji će na to pristati. Stolar bez hrane uopće ne može živiti, te tako prisiljen ili nuždom nateran, radio je brže i duže i izradio dva ormara za istu hranu. Posednik hrane i drva su sada u dobitku i to time što su izrabili radnu snagu stolara. Konkurencija dakle ne izaziva pravednu zaslugu, već stvara prilike za dobitak, bez zasluge.

Idemo još i dalje. Stolar se tako mučio i radio i razmišljao dan i noć, kako bi sebi posao olakšao, te kroz razmišljanje se u njemu razvila duševna energija, tako, da je izumio i načinio sebi strojeve, pomoću kojih je mogao u isto vreme načiniti ne dva, već deset i dvadeset ormara.

Time je stolar opet stvorio kapital i sebi i državi u kojoj živi i celom ljudstvu. To se zove zasluga i stolar je pun radosti počeo sa strojevima raditi, očekujući, da će mu se ta zasluga i pravedno nagraditi, te da će moći imati hrane na zalih i sam udobnije živiti i svoje duševne snage u druge, opće korisne svrhe upotrebiti.

Nu na to su došli opet posednik drva i posednik hrane i rekoše stolaru, da sada već ima previše ormara i da oni takove za sada više netrebaju. Usljed toga je stolar ostao bez očekivane nagrade. Tu vidimo, da je razlog propasti stolareve prekomerna proizvodnja.

Za današnji razgranjeni trgovački, obrtni i industrijalni promet, je to veoma primitivan primer, kojim se samo htelo upozoriti na razliku, između zasluge i dobiti, a daleko bi nas odvelo, kad bi hteli navadjeti sve one trgovačke rutine i domišljaje, kojima se isteruje dobit bez zasluge.

Adam Smith stoji na stanovištu, da su ljudi jedan drugom bolje na usluzi, ako svi dobivaju, — kao u trgovini — nego, ako samo iz ljubavi rade.

Po njemu je egoizam jača sila nego li etika i prirodna potreba.

(To je načelo surove sile i izrabljivanja tuđe nužde, a što je najgore, radna snaga pojedinaca rasipa se, jer egoizmom se u slobodi bez reda samo nastoji na gomilavati vrednosti u hrpe u ruke pojedinaca, u mesto da se vrednosti stvaraju i po zasluži i potrebi raspodeljuju.

Pojam egoizma se zamenjuje sa pojmom prirodne potrebe, te se onda tvrdi, da je stanovita količina zdravog egoizma nužna, jer inače bi nastupila opća tromost. Prirodni ili zdravi egoizam može nastupiti samo u slučaju opasnosti života, kada prevaguje instinkt i nastupi borba za opstanak, ali celo društvo ljudsko je u svome opstanku osigurano, pa za to ne treba borbe, već samo reda i pravde. U slobodnom gospodarstvu nema govora o podeli vrednosti po zasluzi, već odlučuje, slučaj, prepredenost i lihvarstvo. Adam Smith je o tome slutio, pa je za to i bio protivnik, svakom karteliranju i proti svakoj stališkoj organizaciji — bojeći se, da se to ne izmetne u lihvarstvo.

Smith je rekao doduše, da se cena robe imade odmeriti prema uloženom trudu za proizvodnju iste, ali u slobodnoj trgovini cena robe je odnošaj između tražnje i ponude. $C = \frac{T}{P}$ je formula za slobodnu a neuredjenu privredu.

Tu ima nešta nejasnoga, nesredjenoga. Sama formula po sebi je matematski ispravna, ali njena primena kao sretstvo za razdiobu nagrade po zasluzi je neispravna, jer se po njoj dolazi do dobiti, a ne do zasluge.

Po tome su do krivih zaključaka došli Malthus i Ricardo.

Malthusov zakon veli, da je prirodno, da ako pučanstvo brojno raste, da je tim teže isto opskrbljivati, i onda raste cena zemljištu. — U dobro uređenom socijalnom gospodarstvu se mora toliko zemljišta obraditi, koliko broj pučanstva zahteva.

Naša zemaljska kruglja može po prilici 100 ljudi na jedan kvadratni kilometar površine ishranjivati, a danas ishranjuje po prilici njih 10 na 1 □ km. Ako u jednoj državi broj pučanstva naraste preko 100 na

1 □ km to znači, da se u tu državu mora žito iz drugih država uvažati i ako se ne uvažava dovoljno, — onda će naravno po formuli $C = \frac{T}{P}$ cena žitu u državi skočiti i šta više pučanstvo u toj državi od gladi početi umirati. Po Malthusu su gladu i nevolji onda krivi ljudi, što se previše množe, a ne neuredjeno socijalno gospodarstvo.

Bez sumnje, da se pučanstvo na zemaljskoj kruglji nesmiije namnožati toliko, da ga bude posvuda 100 duša na 1 □ km, jer bi onda nastala opća glad i pomor. Po istoj formuli $C = \frac{T}{P}$ tvrdio je Ricardo, da postoji zakon o nadnici, po kojem je nadnica ovisna s jedne strane, od množine kapitala opredeljenog za nadničare, od t. zv. fonda i s druge strane od broja nadničara. — Ali treba uvažiti, da kapital stvaraju radnici svojim radom, a čim su oni prosvećeniji i više će kapitala stvarati. Kod radenih naroda, pri stalnom broju pučanstva, mora kapital bivati sve veći, t. j. sunčana energija stalno pritiče, a ljudi iz nje stvaraju vrednosti, koje se nagomilavaju.

Po tom tumačenju bi onda jedared moralo doći do zasićenja sa vrednostima, da ih ljudi nebi trebali više stvarati. Do toga u punom smislu reči nemože nigda doći, jer vrednosti, koje su potrošne i uporabne, se kroz disipaciju energije same po sebi troše i uništavaju, ali zasićenje može tako daleko ići, da se ljudima olakša životni položaj.

U neuredjenom gospodstvu dolazi do prekomerne proizvodnje, jer se nezna čega nam je kada dosta, — a usljed toga naravno po formuli $C = \frac{T}{P}$ dolazi do krize.

Simonde de Sismondi uvidio je, početkom prošlog stoleća, da konkurencije izazivaju, da se brzo, mnogo i jeftino proizvadjaju, usljed čega nastaje prekomerna

proizvodnja, a od tuda krize, ali je i uvidio, da se veleindustriji imade zafaliti, da se došlo do velike zalihe vrednosti i općeg blagostanja, pa se stoga našao pred nerešenim problemom. Sismondi je stoga stavio posredujući predlog, da država nastoji održavati mali obrt — proti prevagi kapitalista i da se veleindustrije imadu prisiliti na to, da radenicima plaćaju što veću nadnica, usljed čega bi kapitaliste prošla volja, za prevelikom proizvodnjom, kad nebi toliko zasluživali, a radenici nebi došli u položaj, da budu bačeni na ulicu. Sismondi je time već upozorio, kako bi trebalo pristupiti uredjenju ili organizaciji narodnoga gospodarstva.

Godine 1830. pojavljuje se Amerikanac Henry Carey, koji odlučno pobija Malthusa i Ricarda, tvrdeći, da ne stoji nazor, da sa porastom pučanstva, radenici moraju bivati jeftiniji i njihov položaj teži, već da sa porastom pučanstva raste i kultura i blagostanje radništva.

Ako imamo u vidu zakon o neponištivosti energije i da ista na zemlju pritiče od sunca, onda nam je lahko reći, da li Carey ima pravo ili ne.

Bez sumnje, da Carey ima pravo, jer sa porastom broja pučanstva, treba samo više zemlje obrađivati, a time se i više sunčane energije kroz ljude konsumira, i kod radinog naroda sve više vrednosti sabire, i time diže blagostanje.

Biti će, da postoji neka zlatna sredina, u broju pučanstva na cejoj zemlji, koje bi se u pravilu uvek trebalo držati, da se stalno održava ljudsko blagostanje.

Medjunarodni saobraćaj. — Ljudi se po prirodi medjusobom razlikuju po jeziku. Za to moramo reći, da se ovim svetskim ratom bar u tom pogledu postigao nekakav socijalni red, što su nastale države u kojima po jedan jezik dominira, te je unutarnja

uprava time lakša i praktičnija. Nastaje sada pitanje, nije li time otežan međunarodni saobraćaj, i ne bi li svrsi shodnije bilo, da svi ljudi govore samo jednim jezikom? — Odgovor se daje sam od sebe time, što mora biti svakom jasno, da bi mnogo više energije trebalo sve narode siliti, da uče jedan jezik, nego ako pojedinci u svakom narodu uče razne jezike, da budu tumači ili prevodioci.

Praktično bi bilo za međunarodni saobraćaj, da se uvede jedan saobraćajni jezik samo, za trgovinu i promet.

O toj socijalnoj potrebi se do danas u nauci i medju narodima još nije raspravljalo, već se kod novijih naučenjaka pokazuje sklonost, da se u opće ukloni razlika u jezicima i uvede jedan jezik za sve ljude na zemaljskoj kruglji.

Za sada se o tome ne može govoriti, već treba računati sa današnjim činjenicama. U međunarodnom saobraćaju vlada još veći egoizam nego izmedju pojedinih ljudi, jer narodi idu jedan proti drugom do uništenja.

U međunarodnom saobraćaju je u prošlom stoleću narodni protekcionizam zahvatio korena. U sistemu slobodnog a neuredjenog gospodarstva, nastao je problem, da li je za jednu državu bolje, da se zao-kruži sa carinom na uvoz i izvoz ili je bolje, da su granice posve slobodne.

Friedrich List († 1846.) je u tome pogledu stakao sledeće načelo. — Za agrarne proizvode netreba u opće carine, već samo za industrijalne i to u državama niske kulture netreba carine niti na industrijalne proizvode, nego tek sa razvitkom industrije treba uvesti carinu na uvoz, a kad je industrija već razvijena onda treba pustiti posve slobodan promet.

Pri tome je List naglasio, da su samo države sa umerenom klimom predestinirane za industriju, a tropski krajevi imaju gajiti samo prirodne produkte.

List je kao što vidimo u glavnom delio vrednosti u nužne i poželjne, ter je bio za medjunarodnu slobodnu trgovinu u nužnim vrednostima, a u poželjnim samo neka vlada ograničenje carinom dok sile ne budu izjednačene.

Mora se priznati, da u tome ima mnogo duhovitosti, ali sve u svrhu rasplamćivanja egoizma i sve pod pretpostavkom, da se slobodnim gospodarstvom najintensivnije stvaraju vrednosti, i da se time jedino postizava i pravedna podela istih.

Kada je reč o medjunarodnom saobraćaju, onda se mora imati uvek u vidu i celokupna zemaljska kruglja i prirodna geografska razdioba zemaljskih dobara.

Da li jedan narod zaslužuje, da bude posednik vodopada, koji se u njegovoj državi nalaze, ako ih ne iskorišćuje za sebe i celo ljudstvo?

Čemu se u zemlji nalaze željezne rudače, ako iz njih nećemo proizvodjati željezo koje je svim ljudima potrebno.

Svetski rat je morao doći, da uvidimo, da Evropa može biti od Amerike ovisna i da je cela zemlja jedinstven živi organizam!

Jasno je, da su narodi upućeni jedni na druge, a u svrhu pravedne razdiobe rada i zasluge, treba u svih naroda da budu uvedeni jednaki socijalni zakoni.

Socijalizam i komunizam. Po načelu »Laissez faire, laissez passer!« nije medju ljudima stvorena ona harmonija i opće zadovoljstvo, koje po prirodi svaki čovek može i treba da ima. Nije čudo, da većina traži silom neki izlaz iz toga nezadovoljstva i opijena

je pojmom socijalizma i komunizma, a sama nema jasnoga cilja šta hoće i kako bi to postigla.

Socijalizam ima za načelo: »Svakomu pripada vrednost vlastitoga rada« a komunizam: »Svakomu prema razumnoj potrebi«. Ni jedno ni drugo nije ispravno.

Pre nego što se usudimo izreći novo pravilo za društveno uređenje, moramo još pobliže promotriti sve one faktore, od kojih je isto ovisno.

Socijalisti vele, da bogatstvo sastoji iz vrednosti, koje su proizvod rada i jedino po količini uloženog rada odmeruje se vrednost.

To je sve ispravno, ali se ipak mora jasnije odrediti pojam vrednosti.

Mi smo već rekli, da svako sretstvo koje služi za kakovu svrhu je vrednost, ali u današnjem gospodarstvu se obično reč vrednost zamenjuje sa cenom, dočim se u smislu definicije socijalista ima razumeti vrednost kao potrepština. Po formuli $C = \frac{T}{P}$ može biti vrednost neke potrepštine manja ili veća.

Socijalisti dalje vele, da samo oni, koji osobno nervima i mišićima rade, proizvadjaju potrepštine, dakle po njima se samo iz mehaničke energije može stvoriti potrepština

Po socijalistima umetnici, naučenjaci, pesnici, lečnici, sudci itd. ne proizvadjaju potrepštine, već samo čine korisne usluge, radi kojih treba proizvajajući potrepština da ih nagrade.

Ovo je očito krivo materijalističko shvaćanje. Tendencija i svrha života ne leži samo u mehaničkom proizvajanju raznih materijalnih potrepština, već je to samo sretstvo za razvitak i usavršenje duha, a Arhimedov zakon, Pythagorino pravilo, Marioth-Gay-Lisakov zakon itd. itd. su duševne potrepštine, koje

su — kao večiti i neuništivi kapital — stvorili ili proizveli duševni radnici. Mehanički i duševni radnici su dakle nosioci i stvaraoci telesnog i duševnog blagostanja, te društveni poredak treba, da ima svrhu, da omogući i olakša svakom pojedincu njegov bilo mehanički bilo duševni rad.

Ima jedan veoma važan faktor, koji bi imao duboko da zaseca u današnji društveni poredak, a to je što socijalisti stoje na stanovištu, da je neopravdan privatni posed, jer dohodak od zakupa ili kamata na glavnice nije zasluga već dobitak ili profit.

Socijaliste bi hteli, da sve potrepštine budu u posedu države i da se sa njima upravlja kao što je to sad kod pošte i brzovanja, dakle da svi ljudi postanu državni činovnici, jer bi onda svaki došao do potrepština samo zaslugom, a ne profitom. Tako su u glavnom mislili St. Simon, Lassalle, Louis Blanc, Marx, Rodbertus itd. dočim je Proudhon držao, da bi ispravni red u izmjeni potrepština medju ljudima sam od sebe nastao samo, kad bi ljudi izmenjivali potrepštine prema količini uloženog truda i kad bi svi ljudi, istu množinu vremena na rad upotrebljavali, — te da onda u opće nebi trebalo države niti zapovedanja — već bi bila anarhija.

U koliko je socijalističko načelo, da svaki treba da dodje do potrepština samo vlastitom zaslugom, ispravno — u toliko je krivo shvaćanje Proudhonovo, da je moguće automatsko pravedno odmerenje i izmena potrepština prema zaslugi, kao što to u prirodi biva, kod pretvaranja jednog oblika energije u drugi, da se dobije uvek odgovarajući ekvivalent.

Mehanično, automatsko funkcioniranje ispravnoga društvenoga poretka bi bilo poželjno, ali bez posebnih organizatora, to ipak ne ide, kao što ni orudje, pribori i strojevi sami od sebe ne rastu kao

voće i cveće, već ih ljudi moraju praviti, — pa i voće i cveće koje samo od sebe raste, da bude korisno treba kulture.

U tome baš izgleda, da i leži sva težina toga problema, što je za ispravno uredjenje i održanje društvenoga poretka potrebno mnogo duševne energije, — a te u ljudstvu za sada još dosta nema.

Rodbertus je bio mnijenja, da će se socijalističko državno i društveno pitanje samo od sebe rešiti evolucijom dočim je Marx držao, da ljudsko društvo hrli samo od sebe revoluciji, koju bi trebalo pospješiti. Razuman čovek nije za revoluciju, već može biti samo za pospešenje evolucije.

Historijsko-etička socijalna ekonomija.

Pisci 19. stoleća, dolaze do uvidjenja, da se društvo ljudsko nalazi u organskom razvitku i nalaze, da je doba ropstva bilo nužno i neizbježno, jer je to odgovaralo ondašnjem duhu vremena.

Sa razvitkom kulture nestalo je ropstva i nastupila sloboda iz koje se razvilo današnje gospodarstvo. Društvo ljudsko se smatra, kao živi organizam, koji se vremenom razvija i usavršava. Državi kao duši trgo organizma, podaje se sve veća važnost i poziv, da udovolji svojoj historijskoj misiji. Što nemože samo od sebe u slobodnom gospodarstvu da nastane, tu treba država, da priskoči u pomoć, a opće pravilo neda se stvoriti, jer je život sam po sebi mnogostručan, te iziskuje uvek druge potrebe i prema vremenu i odnošajima treba odgovarajuće uredbe.

Da ljudi vlastitom inicijativom uzmgnu u ćudorednom pravcu delovati nužna je sloboda, ali ako bi se sloboda izvrgla u samovolju ili obest, onda treba država zakonima i naredbama da tu slobodu ograničuje.

Ovde se konstatovati mora, da u to doba, to je g. 1842. u doba Wilhelma Roschera, L. Steina, Karl Kniesa i dr. dolazi u nauku pojam energije, a koji je pojam dotle manjkao, pa nije ni mogao aktuelno delovati u rešavanju pitanja socijalne ekonomije.

Koliko je taj pojam stvaralački u tehnicu u zadnje doba delovao, dokaz su tolike nove tečevine u industriji i prometu. Samo se u pitanju socijalne ekonomije još neopaža pravi napredak, a sve od tuda, što taj pojam nije još prodro u šire krugove. Tu će se morati iz temelja otpočeti. Škole će se morati posve preustrojiti, naročito u pogledu učenja fizike i kemije i mehanike. Juristička i lečnička znanost, doći će u brzo u najviše sfere dok pojam energije bude svakome lahko shvatljiv i bude prešao tako reći u krv.

Pomanjkanje sigurnosti u pojmovima, osetili su najnoviji pisci socijalne znanosti te naročito ističu, da se u tome pogledu najpre mora pristupiti čišćenju i bistrenju.

Ne samo Karl Menger i Filipović, već je i sam Proudhon naglasio, da je pojam o vrednosti težište narodno ekonomske znanosti. O pojmu vrednosti su već debele knjige napisane. — Mi smo već rekli, da je svako sretstvo za svrhu vrednost.

U gospodarskom prometu je vrednost jednog predmeta ovisna s jedne strane od kvaliteta robe, t. j. od količine energije, koja je u tom predmetu bilo po samoj prirodi, bilo po uloženom ljudskom trudu ili radu sadržana, a s druge strane od tražnje i ponude t. j. od broja ljudi koji robu trebaju odnosno za istu smisla imaju i od količine robe ili raspoložive zalihe. Formula za cenu robe prema tome dobija izraz

$$C = E \frac{T}{P}$$

U toj formuli faktor T sastoji iz broja ljudi koji traže robu, t. j. n i njihove inteligencije i ili smisla o

potrebi robe, a ponuda P opet ovisi od broja ljudi m koji robu nude ili količine robe i od stepena kulture saobraćaja k t. j. o lahkoci ili mogućnosti dobave robe, jer čim je ta veća bit će i roba jeftinija. Formula prema tome dobiva oblik $C = E \cdot \frac{n \cdot l}{m \cdot k}$.

Vrednost čoveka. Po toj formuli se može lahko ustanoviti i vrednost ili cena čoveka. Samo zdrav čovek snabdeven sa stečenom fizičkom ili duševnom energijom, može biti sebi i drugome od privrede, to je faktor E u formuli, to je stvarna vrednost u čoveka, koja jedina treba, da bude odlučna i za odmeru nagrade ili zasluge merodavna.

Drugi faktor $\frac{T}{P}$ kazuje nam samo da je u društvu ljudskom i u državi podela rada od potrebe, a ne da se čovek ili radnik — kao po Malthusu i Ricardu ocenjuje prema tražnji i ponudi.

Društvo ljudsko i država biti će najbolje uređeni onda, ako svaki čovek ispunjava stanovitu potrebu ili svrhu, a faktor $\frac{T}{P}$ određuje količinu svrhe ili potrebe.

Ako znamo koliko nam treba cipela, znati ćemo odrediti i potreban broj tvornica cipela i cipelarskih radenika. I tako u svačem drugom. Preostaje nam samo, da prosudimo vrednost fizičkoga radenika prema intelektualnomu.

U intelektualnom radniku je bez dvojbe sadržano više energije, nego u mehaničkom radniku, ali ne po mehaničkom već po duševnom efektu.

Po mehaničkom efektu, potroši za jedan sat duševni radnik isto toliko kemijske energije iz krvi, kao što i mehanički radnik, — jer naučenjak ne jede više nego obrtnik. To je zakon o equivalentu energija; Drugo je pak duševni efekt, jer mi znamo,

da jedan lečnik, da bude u stanju napisati recept, treba najpre pet godina, da uči medicinu, da kroz to vreme sakupi iz svoje krvi u sebi duševnu energiju i razvije u sebi sposobnost napisati recept.

Vrednost čoveka treba dakle, da se ceni prema njegovoj duševnoj sposobnosti, a danas se ceni po punom džepu.

Socijalizacija. U najnovije doba, t. j. ove 1919. godine izašli su u Njemačkoj Otto Neurath i Wolfgang Schumann sa konkretnim predlogom za socijalizaciju.

Oni konstatuju, da u današnjem slobodnom gospodarstvu vlada anarhija time, što jedan radi proti drugomu u pohlepi za dobitkom, a bez obzira na opću korist.

Neurath-Schumann hoće smišljeno socijalno gospodarstvo, uređeno u korist sviju, po kojem bi se postigla najveća tehnički moguća proizvodnja dobara uz najmanji potrošak i žele mahom opći napredak. Njihov socijalizam ne osudjuje samo anarhiju današnjeg gospodarstva, već i nepravednu razdiobu životnog položaja pojedinaca stečenog nasledjem ili slučajem.

U tu svrhu predlažu opću dužnost stanovitog minimalnog rada, čemu nasuprot svaki ima prava na najnužniju opskrbu hranom, odelom, stanom i zabavom.

Te životne nužne potrepštine, dobio bi svaki od države besplatno, t. j. u naravi bez upotrebe novea.

Za zasluge preko minimuma imale bi se uvesti nagrade ili premije.

Te premije bi bile u početku nužne za ljude, koji su vikli, da egoizam bude pokretač rada, a kašnje bi se odgojili ljudi, koji bi dobre volje stvarali najveća dela. Odmera potrepština, normalije, tipovi su znaci socijalizacije.

Konkurencija prestaje sama od sebe, manja poduzeća bi prestala, putovanje robe i rad bi postali jedno-

stavniji i rad bi bio produktivniji i svakome na zadovoljstvo. Današnje usavršavanje rada ima za svrhu dobitak, a ne udobnost i zdravlje radenika. — Imale bi se uvesti radničke ferije, gde bi tvornički radnici došli na polja i pustare. Trgovine, koja robu samo poskupljuje u opće nema, već to obavljaju ljudi kojima je to životna zadaća. Prigovor, da bi to bio birokratizam nestoji, jer bi se za razna poduzeća osnovale slobodne zadruge, poverenstva i odbori uz posebne nagrade, koje bi osobito za početak mogle uspešno delovati.

Stvorilo bi se upravno gospodarstvo, sa predviđenim planom i programom. U tu svrhu potrebno bi bilo imati pregled o svim sirovinama, zemaljskim dobrima, plodnosti, prometnim sretstvima, motornim silama u gospodarskim odelenjima, — dakle potrebna je opća statistika. — Poljodelstvo se obavlja po slobodnim seljačkim udruženjima u velikim gostodarstvima, koja također sve dobivaju u naravi, tako da novac postaje bez svrhe, — jer niko ne radi za dobitak, već za opću korist, od koje svaki dobiva životni položaj i prema tome nagradu po zaslugi

Državna financija i porezi prestaju, jer država nema novaca, a ako treba uzdržavati vojsku, to se sirovine i rad imaju u tu svrhu predvideti, te će se usljed toga pokazati sam od sebe manjak u općim, drugim potrebštinama.

U takom društvu nema krize, nema špekulacije i radenika bez posla, nema rizika i stečaja, već sve teče u ugodno snošljivoj jednakosti.

Dižu se škole, bolnice, radionice prema potrebi i uvršćuju se u radni program. Prestankom novca prestaju i banke, a od njih postaju središta za prenašanje robe. — Novi izumi dolaze odmah u uporabu u korist svijui.

U podeli potrepština nužnih i poželjnih odlučuju

jedino raspoložive zalihe, te prema tome određuje se potreba radnoga vremena za sve.

Jedna država prema drugoj istupala bi, kao jedno veliko poduzeće prema drugom i potrepštine bi međusobom izmjenjivali u kompenzacionom prometu, ma i u obračunu sa novcem.

U takovom društvu bi i umetnici našli svoju zaradu, jer bi priznati umetnici dobili slobodu.

Prelaz iz sadanje anarhije u socijalizaciju imao bi usljediti odlučnim korakom, a ne možda delomično ili postepenom socijalizacijom odnosno udruživanjem ili sindiciranjem pojedinih poduzeća. Pri tome bi još neko vreme i novac igrao neku ulogu a na postojeća stečena prava i životne položaje bi se naročiti obzir uzeti imao, jer onaj koji socijalizira, ima da bude pre svega human. Svrha je, smišljeni celokupni program gospodarstva, koji se brzo mora sprovesti, jer postojeća poduzeća nemogu inače preduzimati nove investicije i osnove, za koje znadu, da ih nemogu sprovesti

U tu svrhu potrebno je odmah osnovati središnji gospodarski ured, koji bi u prvom redu imao si urediti središnji statistički ured.

Taj ured treba, da ima pregled o poljoprivrednim produktima, koliko zemlja daje žita, raži, zobi, krme, blaga itd.

Koliko su zemlji ima uglja, kovina, djubra, kojim putem isto ide, što iz njega biva, kamo dospeva, kakova saobraćajna sretstva stoje na raspoloženju, kakovih, vodnih, električnih, životinjskih i ljudskih sila ima na raspolaganju. — Mora poznavati vrsti i količinu postojećih tvornica, strojeva, poduzeća, trgovina i obrta, mora imati jednom reči, pregled preko celokupnog gospodarstva.

Mora imati pravo pitati i dobiti ispravne, odgovore, da udje u sve tajne privatnih špekulacija.

O vanjskom prometu mora se dobiti jasna slika,

sličnim načinom.

Za razdelenje dobara i imetka, predvidja tako socijalizovano društvo svakomu stanoviti minimum hrane, odela stana odgoja i zabave.

Životni položaji nisu medjusobom jednaki, naprotiv različiti, da bude pobude i poticanja na rad i zaslugu.

Za radno vreme, odlučna je potreba i zaliha potrepština i onda će se znati, da ako se manje radi, da će manje svega biti za potrošak, te ako treba, onda se povisuje radno vreme za sve.

Pri odlučivanju, da li će se ovaj ili onaj posao preduzeti, nebi imao odlučivati račun o čistom dobitku, kao što danas biva, već uvek opći interes.

I danas kad se gradi škola ili bolnica, ne misli se na dobitak, već na potrebu opću, dakle nije niti nužno, da se misli na dobitak računarski ili novčani već na udovoljenje opće potrebe.

Bojazan, da bi to bilo novo moderno opće ropstvo u mesto slobode, ne stoji. Dosada je većina ljudi bila rob kapitala i nekolicine bogataša

Nebi bili ljudi ni kao što su današnji činovnici, jer bi se razni poslovi mogli prepustiti pojedinim odborima, da po slobodnoj inicijativi i volji rade pošto bi se time veći uspeh postigao. Nagrade za zasluge preko minimuma, delile bi se takodjer u naravi, time što bi dotični dobio pravo na slobodan izbor raznih poželjnih predmeta.

Porodični život nebi bio poništen, niti bi nikao iz prisilnog gospodarstva kao danas već bi odlučna bila prirodna sklonost i ljubav. — Deca dobivaju na ruke roditelja nužne potrepštine.

Socijalno smišljeno uredjenje države i društva mora će se čim pre uvesti, ako se ne želi imati neprestane štrajkove i pljačkanja.

Velika je zadaća, koja nas u tom pogledu čeka, ali ta nas zadaća čini sretnim i zadovoljnim.

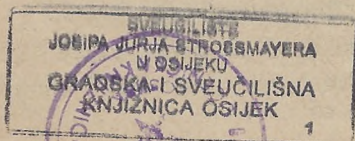
Konačno predlažu Otto Neurath i Wolfgang Schumann, osnovu zakona za socijalizaciju, po kojem niko nebi imao pravo na dohodak iz poseda, već se uvadja opća dužnost rada i kroz središnji gospodarski ured, stvara se prilika i red rada za sve. Osnivaju se radne općine, poverenstva, odbori itd., a osigurava se svakomu, hrana, odelo, stan, obuka i zabava.

Čitajući ovaj konkretni predlog, pričinjava nam se isti kao veoma jednostavan i lahko sprovediv, a u stvari je za takovo uredjenje, potrebno veoma mnogo duševne energije.

Pred nami sada predleži zadaća, da po načelu energetičkog imperativa prosudimo jeli ovakav predlog u opće ispravan i praktično sprovediv. Tu treba znanost, da kaže svoju odlučnu reč, a onda valjda nebi bilo nijednog razumnog čoveka, koji nebi svom svojom duševnom i fizičkom energijom prionuo na ostvarenje općeg blagostanja, koje je temelj sreće i zadovoljstva.

Po energetičkom imperativu je onaj sistem društvenog uredjenja najispravniji po kojem se energija najmanje rasipa, a najviše iskorišćuje, — te u tom pravcu imamo naša proučavanja nastaviti.

Sa dosadanjim nismo još odlučno rekli da li je predlog Neurath Schumanna ispravan ili ne, o tome nam valja istom razmišljati, ali što već sada apodiktički potvrditi možemo jeto, da je današnji sistem slobodnoga gospodarstva sistem nepravde i nezadovoljstva, a naša je zadaća, ne da stranački stvar napadamo ili hvalimo, već da znanstveno sebi nov program stvorimo i poradimo na stvaranju novih socijalnih zakona.

330.1

ČUT

P